

*Carl Schmitt titka**Egy XX. századi német sors magánya*

„Szóval úgy gondolod, mi az elitehez tartozunk? Csak aztán nehogy tévedj!”

(Carl Schmitt válasza lányának, Animának)

1985. április 7-én egy igen idős úr, a kilencvenhét éves helyi lakos, bizonyos dr. Carl Schmitt halálát jelentik az orvosok a plettenbergi Evangélikus Kórházban. Csendben, egy kis német városka kórházában, huszonöt évvel ezelőtt a XX. század egyik legnagyobb, legvitatottabb, legeredetibb, legtitokzatosabb gondolkodója hagyta itt az árnyékvilágot. „Jöjj, szerelmetes halál”, írta majd negyven évvel korábban, amikor amerikai hadifogságban várta a bizonytalant. Negyvenévi gondolkodási időt kapott még a Teremtőtől.

Tán 2004 késő ősze lehetett, amikor a Ferenciek terén, hazafelé tartva egy vasárnapi miséről, vettem az aluljáróban egy *Spiegel*t. Akkoriban jelenhetett meg Carl Schmitt-ről ismét valami – és az újság egy rövidebb cikkben be is számolt erről. A német olvasónak minden bizonnyal elegendők voltak a csak elszórt életrajzi utalások, hiszen Schmitt – minden távolsága ellenére – a német közélet részévé vált. Számomra azonban az elszórt megjegyzések éppen ahhoz voltak elegendők, hogy elhatározzam: meg akarom *érteni* ezt a láthatóan vitatott, láthatóan megosztó, láthatóan láthatatlan német tudóst. Beteljesíteni Schmittnek Karl Mannheim-hoz címzett vágyát: „A szociológusok között oly sokszor beszéltek a megértésről – úgyhogy jó lenne, ha nemcsak jól szervezett szociológuskonferenciák légkörében, hanem kétségbeesett helyzetekben is kipróbálnák eme megértést.”¹

Azóta több cikkemben kerülgetem őt – átfogó módon még nem foglalkoztam vele, pusztán egy-egy másik témakör fényében.

Magyarországon Carl Schmitt nevét nem túl sokan ismerik. Ugyan Lukács György is reagált rá – kit Schmitt egyébként nagyra tartott –, sőt a negyvenes évek elején járt is hazánkban – az európai jogtudományról szóló paradigmátikus írása legelőször nem is németül, hanem magyarul jelent meg –, ám átfogó érdeklődésről csak a rendszerváltás után beszélhetünk.² Főleg Cs. Kiss Lajos vezette be Carl Schmitt nevét – érthetően óvatos, de igencsak határozott és biztos lépésekkel – a magyar tudományosságba. A széles közvélemény számára Schmitt azonban nem jelent meg. E külső csend lehetővé tette, hogy a tudományos konferenciák száraz hangulatában ne kaphasson lángra a schmitti mondanivaló – például a másutt szokásos és sok tekintetben érthető nácizás is elmaradt itthon –, ám éppen egy Carl Schmitt, egy örökké provokáló, örökké izgató, örök kívülálló nem tudhat csendben helyet foglalni a tudomány belső szobáiban. Schmitt megjelenését szükségsze-

rúen kísérték viták – rajtunk kívül voltaképp mindenütt. Önmagában már az élet-út vitára ad okot. Nem akarjuk felsorolni az életrajzi adatokat³ – elég ennyi: Schmitt az ifjúkor politikai katolicizmusából csúszott a weimari elnöki rendszer etatista pártolásán át a hitleri állam vezető jogászává, hogy aztán – amint nürnbergi vallomásában mondja – onnan is „kiköpjék”.⁴ 1945 után egy ideig fogságban ült, majd 1947-ben – az Epimétheuszok melankolikus szomorúságával – visszavonult szülővárosába, Plettenbergbe. Habár folyamatosan félte a halált, 1985-ig élt ebben a sauerlandi kis városkában.

Carl Schmitt tán egyik kedvenc kifejezése volt az *arcanum*, a titok. A tudás bizonyos szintjei már nem mondhatók ki: nem tudjuk, és nem is szabad kimondani őket. Carl Schmitt egész élete – amint egyik nagy kritikusa, Raphael Gross megjegyzi⁵ – teli van titkokkal. Carl Schmitt, ez a 159 centiméter „magas”, kifürkészhetetlen, átláthatatlan, örökké támadó (és éppen ezért defenzív) rajnai katolikus – akit kollégái sem tudtak megfejteni, s éppen ezért csak „a ravasz Karcsiként” („das schlaue Carlchen”) hívtak – úgy rendezte életét, műveit, hogy az mindig a titokzatosság izgalmát nyújthassa. Carl Schmitt nagy színész volt, ügyes karrierista, nagyravágyó álmodozó, bukott magánember és egy sikertelen politikus – de mindezt olyan mozdulatokkal varázsolta kortársai elé, hogy még idős korában is naponta fogadott újabb és újabb kíváncsi vendégeket plettenbergi otthonában. Vendégeket, akik mindannyian – amint maga jellemzi önmagát – „dr. Carl Schmitt mítoszát” akarták megfejteni, megérteni. Amire akkor, 2004 egyik estéjén, a Ferenciek terén én is vállalkoztam. És bár senki sem értette meg igazán őt – hiszen a Schmitt professzor rendezte játék egyik lényege éppen ebben állt –, de számosan felhasználták, a maguk vágyai, céljai szerint tovább olvasták. Így lett Carl Schmittből a hatvannyolcasok egyik kedvence.⁶ Így lett Carl Schmittből a posztmarxisták egyik forrása.⁷ Így lett Carl Schmitt az amerikai neokonzervatív külpolitika atyja – és egyben kritikusa.⁸ Így lett Carl Schmittből a német konzervatívok egyik emblémája.⁹ Így lett Carl Schmittből a minden oldali *jelenkritika* elsődleges – de persze: titkos – tippje.

„Nincs véletlen és nincs menekvés a büntől. Nem marad más, mint jó embernek lenni. [...] Önnön valónkknak világgal folytatott harcáról van mindig szó, azon kérdésről, hogy meghatározzuk-e sorsunkat, vagy átadjuk-e néki magunkat”,¹⁰ írja az ifjú Carl Schmitt 1912-es naplójában. Egyetemi éveit ekkora már befejezte – Berlinben, Münchenben és Strasbourgban tanult jogot –, Düsseldorfban éppen joggyakorlaton vesz részt, egyszerre jár egy ügyvédi irodába és a bíróságra, közben nagyra törő álmái vannak; szerelmes – és semmi jövőt nem lát maga előtt. Carl Schmitt végigélte az egész XX. századot: látta összeomlani a wilhelminus császárságot, látta végigszenvedni az első világháborút – legjobb (egyébként magyar-zsidó származású) barátját, Fritz Eislert vesztette el a harcokban, míg ő ki tudta magát vonni a frontszolgálat alól¹¹ –, látta a müncheni tanácsköztársaságot, a novemberi forradalmat, látta a weimari köztársaságot megszületni, látta gyengeségeit, hibáit – ám az utolsó utáni órákban már védeni próbálta –, látta Hitlert

hatalomra kerülni, látta a XX. század egyik legsötétebb diktatúráját kiépülni, látta a zsidó értelmiség menekülését, az antiszemitizmust, látta a végső összeomlást, Németország kettészakadását, az európai kontinens lehanyatlását, az amerikai világhatalom kiépülését.

Carl Schmitt 1888-ban született Plettenbergben és ugyanott halt meg kilencvenhét évvel később, húsvétvasárnap. Úgy tűnhetnék, ki sem mozdult ebből a kis, idilli, sauerlandi városkából. Pedig kimozdult, és alá is merült a külvilágban. Mindent látott – és tán nemcsak látott: részt is vett a folyamatokban, bár nem mindig szándékkal, hanem inkább sodródva, rosszul döntve. Carl Schmitt nagyon hitt a sorsban, nehezen tudott a magánéletében dönteni; bizonytalan volt önmagában, nem tudott sehol sem otthont találni, mindenütt idegennek érezte magát, kívülállónak, kinézettnek, *parveniünek*. Alacsony származása és termete igencsak zavarta emberi kapcsolataiban, még ha mindezt mindenféle póz mögé rejtve a külvilág előtt titkolni is tudta, s csak naplóinak tárta fel kétségeit, félelmeit, álmait és düheket. A nagy remények és a mély depressziók örvényében sodródott. „Nyolc órákor kész voltam öngyilkosságot elkövetni – az éjszaka világában, a csendben, nyugodt határozottsággal alászállni. Aztán arra gondoltam, inkább karriert kéne csinálni. Pár órával később minden mindegy volt, és katona akartam lenni. Bele lehet örülni ebbe az összefüggéstelenségbe – mit tegyek? Egy órán belül agyon lövöm magam a semmisségem feletti dühömben”, írja 1915 egy reggelén.¹² A társadalomban már akkor sem a tehetség, hanem a származás, a születés helye, a szülők segítő szava volt a döntő.

Fiatalon a sorssal magyarázta nyomorúságos körülményeit, szegénységét, meg nem értettségét. Idősen már múltját igazolta a sorsszerűséggel. Nem mindig maradt „jó ember” – tán nem is tudott az lenni, tán a XX. század Németországában nem is lehetett mindig tudni, miként kell jó embernek maradni, és mit jelent jó embernek lenni. Carl Schmitt átadta magát a német sorsnak: szidta Weimart, védelmezte a végső percekben, átállt Hitlerhez, elbukott 1945-ben. Ám a büntetés elől leginkább csak ő nem menekült meg: generációjának majd minden jogásza részt vett a náciizmusban, mégiscsak Schmittet, a legkiválóbbat mindközül – és tán éppen ezért – sújtotta kizárólag a közéleti tilalom a német vereség után. 1947-től 1985-ig visszavonultan, bár számos tanítvánnyal, hívével, ellenségével „körbevéve” élt szülővárosában.

Carl Schmitt ma – Martin Heidegger és Max Weber mellett – a legtöbbet idézett XX. századi német nyelvű szerző: egyre többen és egyre újszerűbben fordulnak a plettenbergi tudós felé. Ahogy Reinhard Mehring, Schmitt monográfusa megjegyezte egy budapesti előadásán: ma Schmitt a német szellemi élet legnagyobb *exporttémája*. Hiába tekinthető Schmitt – minden valláskritikus megjegyzése, egyházból való időleges kiközösítése,¹³ a második vatikáni zsinattal liberalizált katolicizmustól való eltávolodása ellenére is – konzervatív-ellenforradalmi katolikus gondolkodónak, hiába involválódott nem is kevésbé a hitleri államban, hiába igazolta a hosszú kések éjszakáját, hiába szorgalmazta zsidó szerzők könyveinek eltávolítását, hiába tűzdelte teli – számos zsidó származásával fenntartott barátsága

ellenére – antiszemita megjegyzésekkel naplóit, hiába volt életében több ellensége, mint barátja, ma mégis egyaránt idézik őt a posztmodern újbaloldal reprezentánsai, a fasisztoid francia *Nouvelle Droite* hívei, a német etatista konzervativizmus képviselői, az amerikai háborús beavatkozások neokonzervatív apológái, a német szuverén nemzetállam és alkotmányosság jogászai, a politikai katolicizmus gondolkodói, a liberalizmus minden oldali és minden színű bírálói.

Carl Schmitt a politikai filozófia klasszikusává érett – már hosszúra nyúlt életében is. Műveit számtalan nyelvre fordítják – a rendszerváltás óta sok műve már magyarul is hozzáférhető¹⁴ –, könyvek, cikkek hatalmas tömege születik róla, Los Angelesztől Szöulig vált konferenciák, doktori értekezések témájává. Ellenfelei nem tudják elfeledtetni – csak egy nagyon szűk Schmitt-ellenes tábor, mint például a német–svájci Raphael Gross vagy a francia Yves Charles Zarka,¹⁵ szorgalmazza az életmű teljes használhatatlanságát, kidobandóságát –, hívei, barátai száma pedig egyre nagyobb, egyre színesebb. Az általa vagy róla írt bármely nyelven hozzáférhető művek, könyvek listája hatalmas: 2010-re készült el feldolgozásukkal a francia filozófus, Alain de Benoist.¹⁶

Carl Schmitt neve Németországban tucatnév: ma mégis mindenki tudja, kiről van szó, ha Schmitt-ről beszélnek. Carl Schmitt vágya beteljesült: híres lett – és nem csak híres: kutatói, hívei tábora ma olyan plurális, mint amilyen a világ Schmitt szerint.

Schmitt valamennyi műve szétveti a tudományos dolgozatokkal szemben támasztott elvárások kereteit. A monumentális alkotmányjogi nagyopuszán, a *Verfassungslehren* kívül, majd mindegyik munkája rövidségével, éles látásmódjával, éles – tehát olykor akár fájó – fogalmaival, irodalmias kalandozásaival, pontatlan lábjegyzeteléseiével, ötletszerű fellángolásaival, vibrálásaival tűnik ki. Carl Schmitt nem precíz-németes szerző: hiányzik belőle a belső rendszeresség, rendezettség. Franciás, elzászi vére, latinus műveltsége, spanyolos érdeklődése mediterrán emberré teszi őt. És mint minden belülről megbomlott, szétesett, rendetlen ember, ő is a külső rendet kereste, abba kapaszkodott. Egész élete nem telt mással, mint a *Katechon* keresésével – amit a freudi apafigurában is profanizálhatunk –; az Egyházban, az Államban, a Mozgalomban vélte megtalálni ama erőt, instanciát, amely feltartóztatja a világ – azaz saját belső énjének – szétesését, a Szent Pál levelében leírt Antikrisztus eljöttét. Keleties keresztény hitre vall ez a kiábrándult, esdeklő, félelmeiktől, ösztönöktől átizzadt istenkép. Nem véletlen, hogy berlini éveit gyakran második feleségének hite szerinti ortodox misére járt. Kereste a kiutakat. A Rendet. És közben rossz házasságot kötött, közben szerelmi kalandokba csavarodott, közben alámerült a prostitúcióban, közben inni kezdett, közben másodjára is rosszul nősült. Katolikus volt, s közben az általa oly nagyon tisztelt Egyház kiközösítette. Porosz volt, s közben az általa elszántan védett német Állam cserbenhagyta.

Folyamatosan rossz döntéseket hozott. Ő, a decizionista! Tán éppen saját sorát látva vágyta a Rendet, a Döntést, az Erőt. Nietzsche írja, hogy nem tudunk

nem dönteni. Minden lépésünk egy döntés eredménye. Tudatos énünk persze nem mindig elégedett azzal a lépéssel, amit tudatalattink diktál. Carl Schmitt tán mindig rosszul döntött – ám valójában nem is tudott másképp *akarni*. Van úgy, hogy egy belső erő húz bennünket valamerre – és bár tudjuk, hogy rossz felé haladunk, mi mégsem tudunk ellenállni ösztöneink őszerejének. Carl Schmitt például nem akart polgárember lenni. Nem akart *megérkezni*. Vágyakozott persze a biztonságra – de lénye, legbenseje tiltakozott a polgári létmód minden eleme ellen. Kevés gyűlöletesebb szó volt számára, mint a *Bürger*. Ő nem „a természet-, szellem- és műemlékvédelem semleges zónáit, kellemes parkjait”¹⁷ kereste. Ő folyamatosan késhegyen táncolt, folyamatosan a rendkívüliben, az átmenetiben, a szélsőben élt. Életvitelében megmaradt olyan bohémnek, mint fiatalon, midőn a müncheni *avant-garde* körökben mozgott. Munkásságában pedig szintén nem a jól ápolt kerteket kereste, hanem a kerítésen túli, tiltott világot. Ahonnan bár szebb a kilátás, de ahonnét még senki sem tért vissza élve. Carl Schmitt kimerészkedett a sziklákra, ahonnan látni a lényegét. Mert csak az számít: „a lényegtől függ minden”. Tálán erre utal sírfelirata is: „Kai Nomon Egno.” Ő ismerte a Törvényt.

Mert Carl Schmitt – amint több helyütt hangsúlyozza – *jogász* volt. Míg Hans Kelsen a maga bécsiésen cinikus modorában voltaképp dekonstruálta azt a jogképet, amelyet a XIX. század pozitívizmusa felépített – és amelynek tudományos értékét egy korabeli balliberális jogász, bizonyos Julius Hermann von Kirchmann egyenesen kétségbe is vonta¹⁸ –, addig Carl Schmitt a jogban nem a technikai szabályokat – a lukácsi értelemben vett *vasúti menetrendet* – látta, hanem egzisztenciális – és éppen ezért homályos – választ. Titkot. Hiszen a modern tudományosság nyelvén úgysem fogalmazhatnánk meg hihetően azt a jogképet, amelyet Carl Schmitt – tán valamiféle történelmi természetjoghhoz állva a legközelebb – vallott. E sorok szerzője azonban már van annyira modern, hogy Kelsent tartsa a jogtudomány valódi ismerőjének – elvégre ma már nem az az eszmei jog érvényesül, amit Schmitt kutatott, hanem az a funkcionális törvényszemlélet, amit Kelsen letisztázott. De a jog eme tisztásán is tárulhatnak azért elénk még árkok. Carl Schmitt műveiből pedig megtudhatunk valamit arról, hogy mi is van eme mélyedésekben, rendkívüli helyekben.

Carl Schmitt ugyanis nemcsak írt a rendkívülről, nemcsak látta – de részt is vett benne. 1932-ben még teljes jogászai tudásával állt ki egy elnöki diktatúra lehetőségé mellett – 1933 májusa azonban már a náci pártban találja. Tán mindig is náci volt? Homályos fogalmai, zsidóellenes megjegyzései ezt a lehetőséget sem zárják ki. És ha olvassuk 1933 és 1936 közötti írásait, csodálkozhatunk a szokatlan nyíltságon, kicsattanó optimizmuson. Tán azoknak van igazuk, akik szerint Schmitt ekkor, a hitleri időkben tudott először úgy és azt írni, ahogy és amit ténylegesen gondolt? Hogy először ekkor írhatta mindazt le, amit valóban akart? Hogy minden megelőző írása csak az 1933 és 1936 közötti ordenáré cikkeinek a kódolt előzménye, felvezetője, bevezetője volna? Izgalmas munka lenne ezt bizonyítani – de az eddigi egyetlen erre vállalkozó könyv sem tudta meggyőzően igazolni a weimari korszak Carl Schmittjének burkolt náciizmusát.¹⁹ Így az 1933-as fordulat inkább magyarázható másfelől.

Carl Schmitt karrierista volt: és opportunista módon simult bele az új államba, azt remélve, hogy – amint Nürnbergben megvallja – értelmet adhat az új rendszernek. Mi lehetett volna ez az értelem? Carl Schmitt egyértelműen a német államiság fennmaradását, a németiség antimodern küldetését akarta szolgálni. Weimarban éppen a rendszer „némettelen” mivoltát kifogásolta – és egy erős kezű államfőtől, a szuveréntől várta volna, hogy megerősíti és megvédi a német Államot a kívülről a Népszövetség politikájában, belülről meg a náci és a kommunisták államellenes forradalmiságában leselkedő veszélyekkel szemben. A náciizmus biológiai narratívája, rasszista ideológiája, államellenes forradalmisága, szociális demagógiája idegen volt Carl Schmitt egyértelműen politikai és egyértelműen hegeli etatizmusától.

Éppen ezért cikkezett még 1932-ben is a náci párt ellen – arra kérve az olvasókat, hogy ne szolgáltassák ki a német Államot a nácioknak.²⁰ Éppen ezért hangsúlyozta a legitimitás fontosságát. Mert tudta: a céljaiban egyébként illegitim – mert államellenes – nemzetiszocialista mozgalom a vak legalitás ösvényén gond nélkül szerezheti meg a hatalmat. A weimari alkotmány formális legalitása lehetővé tette – ismerte fel elsőik között Carl Schmitt –, hogy egy illegitim mozgalom új legitimitást teremtsen. 1933-ban ez történt. Adolf Hitler, a választások győztesét Hindenburg államelnök kancellárrá nevezte ki. „Megbolondult az öreg úr”, kommentálta Carl Schmitt az idős Hindenburg döntését naplójában.

Carl Schmitt 1932/33 során összeomlani látta – vagy legalábbis ettől félt – azt a német Államot, amelyet még az általa olyannyira tisztelt Bismarck rakott össze vaskézzel. Hiába tett javaslatot az elnöki diktatúra bevezetésére, a választások elhalasztására, az elnöki kormányzás (ún. elnöki kabinet) meghosszabbítására. Hiába védte 1932-ben a náciikkal leszámolni nem tudó porosz kormány elmozdítását és Poroszország birodalmi irányítás alá helyezését a lipcei főbíróság előtt.²¹ Hiába, hiába. A német konzervatív urak nem tudták államukat megvédeni. Még azok sem álltak Schmitt mellé, akiknek pedig igencsak lehetett volna félnivalójuk a barna veszedelemtől. Például a weimari alkotmányhoz messzemenőig hű – de a betűk mögötti lényegét már látni nem képes – katolikus Zentrum-párt parlamenti vezetője, Kaas prelátus – jó normativistaként – alkotmányellenességgel vádolta Carl Schmittet. Mondván: még a rendkívüli helyzet sem igazolhatja a normáktól való eltérést. Schmitt – kinek egész megelőző életműve éppen arról szólt, hogy a normák csak egy normális állapotban lehetnek hasznosak – rezignáltan, sok jó borral vigasztalódva figyelte a német állam szétesését. Mit tehetett volna? Menekülni nem volt oka: elvégre sem származása, sem politikai nézetei miatt nem kellett számítania a náci hatalomban üldözésre. Az idős flamand Schmitt-kutató, Piet Tommissen egyik brüsszeli tanítványa éppen nemrég számolt be elektronikus levelezéseink során Julien Freund egy eddig kiadatlan leveléről, amelyben a francia tudós Carl Schmitt 1933-as döntésének okait abban látja – voltaképp idézve a vele rendszeres kapcsolatban levő Schmittet –, hogy *németként és demokrataként* Carl Schmitt nem utasíthatta el a német nép 1933-as döntését. Hazafiként nem akart, nem tudott menekülni.²² Így Németországban maradt, és – amint Varga Csaba ki-

váló esszéjében megállapította – „gondolható” útként adott egy esélyt a berendezkedő hatalomnak. „Kisebbit rosszként elérhető megoldás gyanánt számottevő intellektuális, hivatalnoki és gazdasági körökhöz hasonlóan nemcsak származása, értékvilága s a nemzeti kibontakozás iránti elkötelezettsége nem predesztinálta azonnali elvi és teljes szembefordulásra, de éppen azok társaságába tartozott, akiket a századelő fejleményei, a háborús összeomlás szégyene, másfél évtized tehetetlensége, benne a weimari demokrácia iránynélkülisége és gyakorlati perspektívátlansága mélyen elgondolkoztatott, s ilyen módon a kiüttlálás egyik ugyan nem szándékolt, nem is rokonszenvvel fogadott, de gondolható változataként élte át a tényszerűen bekövetkezetteket.”²³ Carl Schmitt tán tényleg úgy hitte, hogy ha a náci mellé áll, képes lehet – mint Platón Szürakusza uralkodóját – befolyásolni Hitleréket. És persze hiúságát is legyezgethették azok az új lehetőségek – a porosz államtanácsosi poszttól a berlini katedráig –, amelyek az új rendszerben megnyílni látszottak előtte. Carl Schmitt, a weimari korszak *outsider* jogásza, akire nem hallgattak Weimar védői, egyszerűen átállt az új legitimitás mellé.

1934-re pedig világossá válhatott – éppen a brutális hosszú kések éjszakájának lezámolásában –, hogy Hitler nem akarja beteljesíteni mozgalmanak államellenes baloldali forradalmát. Így sok konzervatív – például a Schmitt-tel mindig is szimpatizáló, a náciakat pedig megvető hadsereg környékéről – gondolhatta úgy, hogy az oly zivataros, zűrzavaros weimari korszak után most eljöhét a Rend ideje. Persze az egész akkori német közvélemény rendvágában ott volt az a belső rendezetlenség, amely – a maga néhol mélyen filozofikus módján – lángba borította Európát. Carl Schmitt – amint Nicolaus Sombart igazolni próbálja szellemesen megírt, extravagáns könyvében²⁴ – ama német férfi prototípusa, sorsának egyik tragikus megjelenítője volt, amely az Államba, a Rendbe kapaszkodva félté a nőieség új korszakát, a szexuális vágy korlátlanságával szétrepesztett merev állam halálát. Weimar túl nyugatias, túl nőies, túl liberális, túl szexuális volt a keleties, poroszos, férfias, merev németiséghez. Weimar a német hazafiak számára a nyugati, ledér nőieség győzelmét jelentette: a Versailles és Genf elleni szellemi harc első csatáját így Weimar ellen kellett megvívniuk. Hitler persze már maga is a modern korszak teremtménye²⁵ – de a férfiasságában megalázott németiség hímtagpótléket látott az ordibáló diktátorban. A németiség tán már 1933-ban is tudta, hogy Hitler nem Bismarck örököse – hiába ábrázolták a náciizmus iránt némileg fogékonyabb protestánsok²⁶ Luthert, Bismarckot és Hitlert egyazon szárnyas oltárképeken –, de nem akadt más, akivel a németiség bosszút állhatott volna megaláztatásain. Hitler volt a németiség „hamis Demetriusa”. Friedrich Schiller egyik félbehagyott drámájáról (*Demetrius oder Die Bluthochzeit zu Moskau*) van szó. Rettenetes (IV.) Iván fiát, Demetriust (Dmitrijt) már rég halottnak hiszik, amikor megjelenik valaki a lengyelek előtt, aki azt állítja: ő lenne Dmitrij. A lengyelek készek támogatni Dmitrij harcát Borisz Godunov ellen. Ám a halottnak hitt trónörökös anyja kételkedik – nem hiszi, hogy tényleg a fiát kapta vissza. „Doch wär er auch nicht meines Herzens Sohn, / Er soll der Sohn doch meiner Rache sein” [„Ha nem is szívemnek fia, legyen hát bosszúm fia ő”], szól az anya, s fiaként is-

meri el a lázadót. Ugyanígy kételkedett a németiség Hitlerben – de bosszúból fiaként, megmentőjeként ismerte el.²⁷

„Szörnyű mindez, igen. Nincs is szó rá”, válaszolja Carl Schmitt Nürnbergben az őt faggató Robert Kempnernek. Schmitt persze nem akar beszélni mindarról, amit kortársaival közösen átélt, amiben kortársaival közösen részt vett. Schmitt tán úgy érzi: nem a külvilágra tartozik a németiség szörnyű tévedése, bűne. Nem akar nyíltan bocsánatot kérni. Tán – ha ismerte volna – József Attilát szavalt volna a rímeket egyébként is kedvelő Carl Schmitt: „Zord bűnös vagyok, azt hiszem, / de jól érzem magam. / Csak az zavar e semmiben, / mért nincs bűnöm, ha van.”²⁸ Carl Schmitt is – amint József Attila e versében – önmagát gondolta feloldozni. Carl Schmitt egyetlen művében sem említi a zsidók szenvedését – 1945 után is csupán saját sorsa, önnön meg nem értettsége, a német sírok csendje felett lamentál. Kivel akart tapintatos lenni, amikor nem merete kinyomni életének leggennyesebb titkát?

Carl Schmitt nemzetiszocialista „csillaga” (vagy inkább horogkeresztje) 1936-ig fénylett. Ekkor azonban összetalálkozott az emigráció és a nácik kritikája. Az emigráns lapok – főleg az álnéven publikáló s Carl Schmittet korábban a rajongásig tisztelő, katolizált Waldemar Gurian tollából – azt gúnyolták, hogy a nácik új sztárja az a Carl Schmitt, aki néhány évvel ezelőtt még minden alkotmányjogi fifikáját latba vetette, hogy megakadályozza Hitler hatalomra kerülését. Az a Carl Schmitt, aki zsidó és katolikus körökben érezte jól magát, s akinek egyetlen méltató szava nem akadt az ellenzéki NSDAP-osok számára. Carl Schmitt látta az emigráns támadások jelentette veszélyt: tán a nácik tényleg visszaemlékeznek 1932-re. Így gyorsan vad zsidózásba kezdett, és a német tudományos élet legsötétebb konferenciáját rendezte meg a zsidóság állítólagos jogtudományon belüli szerepéről. Ebben olyan botrányos javaslatokat fogalmazott meg, minthogy a zsidó szerzőket el kell távolítani a német könyvtárakból, és ha idéznének is bárhol zsidó szerzőt, mindig hozzá kell tenni a „zsidó” jelzőt.²⁹ Bernd Rüthers „irodalmi sárgacsillagnak” nevezte Carl Schmitt minden emberi és tudományos normát felrúgó javaslatát. De Schmittnek rá kellett jönnie: ismét egyedül maradt. Hiába hitte, hogy végre megérkezett „a hatalom előszobájába” – új urai sem tartották hű szolgának. Carl Schmitt felett összecsaptak életének hullámai, öncsalásai. Az emigránsok rámutattak élethazugságaira. Carl Schmittet 1936-ban az SS hírhedt lapja, a *Schwarzes Korps* két cikkben is megtámadta.³⁰ Röviddel utána – porosz államtanácsosi és berlini tanári állását leszámítva – minden tisztességét elvesztette. „Mikor tagadta meg az ördögöt?”, kérdezi Kempner Schmitt-től Nürnbergben. „1936-ban”, hangzik a válasz. Schmitt 1945-ben már bizonyosan hálát ad a sorsnak, hogy a náci Leviatán 1936-ban „kiköpte” őt – és mindezt beépíti szépen gondozott legendájába. Schmitt, a nácik által megtagadott tudós... Csak hát 1936-ban nem Schmitt, hanem a náci rezsim szakított! És ez a szakítás sem akadályozta meg Schmittet abban, hogy később olyan nemzetközi elméleteket dolgozzon ki, amelyek – legalábbis a korabeli londoni lapokban – Hitler háborús terveinek igazolásaként is értelmezhetőek voltak. Miközben ezen elméletei éppen

mostanság – a világ újbóli multipolarizálódása mellett – nyernek új, ismét fontos jelentést.

Carl Schmitt bár jóban volt a Hitler ellen merényletre készülő konzervatív-keresztény körökkel, maga a nyilvános ellenállás egyetlen formáját sem választotta. Hallgatott. Schmitt számos helyen szól a hallgatás erejéről. Hogy a diktatúrákban a magánszféra marad az egyetlen *refugium*. Meg a csend. Pedig – amint tudjuk – „cinkos, aki néma”.

1945 ostromát Carl Schmitt és családja Berlinben vészeli át. A német főváros felszabadulása után, ősszel amerikai fogságba kerül. Schmittet letartóztatásában is utoléri múltja. Karl Löwenstein, a neves zsidó származású alkotmányjogász – kinek éppen a Schmitt-félék elől kellett menekülnie – éri el az amerikai katonai igazgatásnál, hogy Schmittet is tettesként kezeljék, hallgassák ki. Így kerül 1945 szeptemberében a wannsee-i „Civilian Detention Camp”-be. Schmitt bensőséges levelezést folytat feleségével, s megbékélt nyugalommal próbálja tudomásul venni saját és a németség sorsát. „Tout ce qui arrive est adorable” [„Minden, ami jön, örvendetes”], idézi gyakran Léon Bloyt. Több mint egy év után, 1946 októberében szabadul.

Fogságának, magányának álmatlan éjszakái során álmodik Bodinről, Hobbesről, Tocqueville-ről, Benito Cerenóról, Theodor Däublerrel, Kleistről. Sorstársakat keres, akik szenvedésében megértik őt, és akikhez szenvedésük okán közelebb érezheti magát. „Szegény, szenvedő emberekre gondolok, magányos veszélyhelyzetben levő emberekre, kiknek helyzete az enyémmel rokon, és kiknek gondolkodása e helyzetben gyökerezik, ekképpen jól megértem őket, és biztos lehetek benne, hogy ők is megértenek engem.”³¹

Carl Schmitt az irodalom környékéről indult, a közjogban ívelt fel és bukott alá, hogy 1945 és 1946 szomorú hónapjaiban irodalmi módon adjon önmagának és barátainak jelentést önmagáról. „Azért beszélek, mert néhány elhunyt barátom után szeretnék kiáltani – míg magam még e földi lét hálójában ülök; azért is szólok, mert az elhunyt barátoknak, akiktől elválasztattam, és a minden országbeli hű tanítványoknak szeretnék jelet hagyni, és végül azért, mert a lányomra, Animára és a keresztfiamra, Carl Alexanderre [Ernst Jünger fiára] gondolok. A velük való beszéd semmiféle titkot, arcanumot nem sért. Bennünket összeköt a hallgatás csendje és az emberek isteni eredetének elveszithetetlen titka.”³² Nem volt híve a hangos mellveregetésnek, ruhaszaggatásnak – nem is vetette alá magát semmiféle náciatlanító eljárásnak. „Aki győnni akar, menjen és mutassa meg magát a papnak.”³³ A tábor magányában fel is keres egy katolikus papot – nem nyilvánosan akart vezekelni, de csendben visszatér atyáinak szenvedő hitéhez. Rájön, nincs nagyobb boldogság, mint megváltottságunk, „isteni származásunk” igazsága, kegyelme. És ifjonti Däubler-tiszteletétől átáll a katolikus Konrad Weiß mellé. Ő nem tud prométheuszi lenni.³⁴ Elbukott – és elbukni csak keresztényként magasztos. Csak keresztényként adhatunk szenvedésünknek, halálunknak, magányunknak értelmet. Carl Schmitt 1946 telére újra keresztény lesz – a szó üdvtörténeti értelmében.

Szabadulása után még öt hónapot Berlinben tölt. „Az Ön túlélése bizonyítja, hogy az Ön történelmi küldetése – a történések tanújává válni – még nincs lezárva”, írja neki egy jó barátja.

1947 márciusában valóban tanúskodni hívják. Ossip K. Flechtheim – a jövő kutatás egyik megalapozója – hívta fel a nürnbergi törvényszék figyelmét Carl Schmittre. Flechtheim doktori disszertációját egykoron Carl Schmitt elutasította – tán ennek szolt a zsidó származása miatt szintén emigrációba kényszerült tudós ügybuzgalma. Carl Schmitt öt hetet töltött nürnbergi vizsgálati fogságban. „Miként vagyok én itt? Vádlottként?”, kérdezte Carl Schmitt. „Ez majd még kiderül”, válaszolta neki Robert Kempner. Kezdetben a tanúskodás kötelezettségében a vádlottá válás lehetősége is benne volt – Schmitt már gondoskodott is ügyvédről –, de végül feladata annyi lett, hogy szakértőként nyilatkozzék néhány kérdésben. Kempner és Schmitt beszélgetése nem a kihallgatások feszes szigorát sugározza.³⁵ Kempner Schmitt-tel egyszerűen eldiskurál. Háromszor találkoznak. 1947 májusában el is bocsátják.

1947 májusától Carl Schmitt hivatalosan nem része a német közéletnek. Seholy sem taníthat, kezdetben cikkeit is csak álnéven – ráadásul a vasutasok lapjában – tudja megjelentetni. Majdnem negyven évig élt belső emigrációban. Sohasem tért vissza a tett színhelyére, Berlinbe. Eleinte még kacérkodott a kivándorlás gondolatával – a jobboldali Argentína vagy a Franco-rendszer és lánya házassága miatt Spanyolország jött volna szóba –, de végül maradt. Beteljesült vágya: szüleinek földjén nyerhette el örök nyugalomát. Immáron nem a külvilágba vágyott – hanem hosszú sétákon, bensőséges levelezésekben, beszélgetésekben építette ki maga köré bevehetetlen, titokzatosan nyílt magányát. Sokan jöttek hozzá, sokan voltak rá kíváncsiak – persze titokban. Carl Schmitt életének utolsó negyven évét teljes visszavonultságban élte. Házát San Cascianónak nevezte – Machiavelli vonult vissza San Cascianóba, miután kegyvesztett lett Firenzében.

Jóval kilencven felett is élénken követte a világ eseményeit, minden napját újságolvasással kezdte. Születésnapjain különösen izgatta, vajh, mit talál róla írni a német külvilág. Vajh, él-e még nekik Carl Schmitt. Gyakran idézte Goethét: „Az aggastyán a legnagyobb emberi jogok egyikét veszti el: nem az övéi ítélkeznek felette.” Carl Schmitt úgy hitte, hogy túlélte barátait, ellenségeit. Pedig dehogyl! Életművét ma is barátok és ellenségek kusza hada forgatja – halála után negyedszázaddal is.

Nekem egyelőre nem sikerült Carl Schmittet megfejtenem. Bár nem hiszem, hogy lehetne más értelme, mint amit *mi* adunk neki. Carl Schmitt nagy mutatványának ez a titka. Kérdéseink öltének benne testet. Theodor Däubler egyik verssora kapcsán – „Az ellenség önmagunk testet öltött kérdése” – gondolkodik imígyen: „Kit tudok ellenségemként elismerni? Minden bizonnyal olyasvalakit, aki képes engem megkérdőjelezni. Amennyiben is én őt ellenségként ismerem el, azt ismerem el, hogy ő képes engem megkérdőjelezni, kérdőre tud engem vonni. És ki tud engem igazából megkérdőjelezni? Csak én magam lehetek erre képes. Vagy önnön testvérem.”³⁶

Carl Schmitt az *ellenségjünk*. Éppen ezért: Carl Schmitt a *testvériünk*.

- 1 Carl Schmitt: *Ex Captivitate Salus. Erfahrungen der Zeit 1945/47*. Berlin, Duncker & Humblot, 2002, 23. [Jelen sorok szerzőjének fordításában várható eme könyv magyarországi megjelenése.]
- 2 Carl Schmitt magyarországi recepciójáról lásd Cs. Kiss Lajos: Találkozások Carl Schmitt-tel. In Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2004, 19–143.
- 3 Átfogó életrajzként lásd: Paul Noack: *Carl Schmitt. Eine Biographie*. Frankfurt/M, Propyläen, 1993, ill. Reinhard Mehring: *Carl Schmitt. Aufstieg und Fall. Eine Biographie*. München, Beck, 2009, valamint – persze jóval felületesebben – David Cumin: *Carl Schmitt. Biographie politique et intellectuelle*. Paris, Cerf, 2005.
- 4 Carl Schmitt: *Antworten in Nürnberg*. (Hrsg. und kommentiert von Helmut Quaritsch.) Berlin, Duncker & Humblot, 2000, 65.
- 5 Raphael Gross: *Carl Schmitt und die Juden. Eine deutsche Rechtslehre*. Frankfurt/M, Suhrkamp, 2005, 8.
- 6 Lásd példaként erre egy maoistával folytatott, igen jó hangulatú párbeszédét Joachim Schickel: *Gespräche mit Carl Schmitt*. Berlin, Merve Verlag, 1993. Joachim Schickel maoista társadalomtudós úgy vélte, hogy Schmitt az egyetlen ember, akivel érdemes a partizánkodásról beszélni. Egyébként Joseph (Joschka) Fischer, egykori német külügyminiszter és hatvannyolcas „ikon” is elismerte, hogy örömmel olvasták köreikben Carl Schmittet.
- 7 Ennek megnyilvánulásaira lásd Chantal Mouffe (ed.): *The Challenge of Carl Schmitt*. London, Verso, 1999; Chantal Mouffe: *On the Political*. London, Verso, 2005; Chantal Mouffe: *The Return of the Political*. London, Verso, 2006; Chantal Mouffe: Carl Schmitt and the Paradox of Liberal Democracy. In Chantal Mouffe: *The Democratic Paradox*. London, Verso, 2009, 36–59.
- 8 Erről lásd Alain de Benoist: *Carl Schmitt actuel. Guerre juste*. Paris, Krisis, 2007.
- 9 A német jobboldali konzervatívok „schmittizmusáról” lásd Wolfgang Gessenharer: Der Schmittismus der „Jungen Freiheit” und seine Unvereinbarkeit mit dem Grundgesetz. In Stephan Braun – Ute Vogt (hrsg.): *Die Wochenzeitung „Junge Freiheit”. Kritische Analysen zu Programmatik, Inhalten, Autoren und Kunden*. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, 77–94.
- 10 Carl Schmitt: *Tagebücher. Oktober 1912 bis Februar 1915*. (Hrsg. von Ernst Hüsmert.) Berlin, Akademie Verlag, 2005, 26 (továbbiakban: *Tagebücher*).
- 11 Helyette voltaképp cenzorként dolgozott Münchenben.
- 12 Carl Schmitt: *Die Militärzeit 1915–1919. Tagebuch Februar bis Dezember 1915. Aufsätze und Materialien*. (Hrsg. von Ernst Hüsmert und Gerd Giesler.) Berlin, Akademie Verlag, 2005, 125.
- 13 Kiközösítésének oka, hogy első házasságát a katolikus egyház nem kívánta felbontani – holott végül még Jacques Maritain is segédkezett az érvelésben –, s Schmitt ennek ellenére kötött mégis (államilag egyébként érvényes) házasságot. Az egyházból való kiközösítése csak akkor vesztette hatályát, mikor második felesége elhunyt, s így házassági kapcsolata kánonjogilag ismét rendezett lett.
- 14 Az alábbi könyvet fordították eddig magyarra: *Politikai teológia, A politikai fogalma, A partizán elmélete, Legálitás és legitimitás, Politikai teológia II*, ezenkívül számos cikke megjelent már magyar nyelvű gyűjteményes könyvekben vagy folyóiratokban.
- 15 Charles Yves Zarka: Carl Schmitt: la pathologie de l'autorité. *Cités*, 2001/2, 3–6.
- 16 Alain de Benoist (hrsg.): *Carl Schmitt. Internationale Bibliographie der Primär- und Sekundärliteratur*. Graz, Ares Verlag, 2010.
- 17 Schmitt 2002, 55–56.
- 18 Julius Hermann von Kirchmann: *Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellsch, 1956.

- 19 Raphael Gross 460 oldalas könyvet írt a témában, de voltaképp összesen 10 oldalt (!) szánt arra, hogy – sikertelenül – bizonyítsa könyvének téziséit, miszerint Carl Schmittet már 1933 előtt is „nácizmusa” határozta volna meg. Vö. Gross 2005, 31–41.
- 20 Carl Schmitt: Der Missbrauch der Legalität. *Tägliche Rundschau*, 19. Juli 1932, 2. (Persze tény, hogy a cikk végén levő, egyértelmű NSDAP-ellenes mondatot nem Schmitt írta, hanem – ugyan Schmitt valószínű jóváhagyásával – a kölni lap szerkesztősége biggyesztette oda; vö. Dirk Blasius: *Carl Schmitt. Preußischer Staatsrat in Hitlers Reich*. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 2001, 46.
- 21 Minderről lásd Gabriel Seiberth: *Anwalt des Reiches. Carl Schmitt und der Prozess „Preußen contra Reich” vor dem Staatsgerichtshof*. Berlin, Duncker & Humblot, 2001.
- 22 Magam egy korábbi esszémben éppen ezzel ellentétesen értelmeztem az értelmiségi ember diktatúrabeli felelősségét, vö. Techet Péter: Egy félbehagyott igazság. Lábjegyzetek Kertész Imre tavalyi születésnapjához. *Hitel*, 2010/1, 90–91.
- 23 Varga Csaba: Paradigmaváltás a jogi gondolkodásban. Carl Schmitt és a vágyott szintézis megkísérelése. In Varga Csaba: *A jogi gondolkodás paradigmái*. Budapest, Szent István Társulat, 2004, 452.
- 24 Nicolaus Sombart: *Die deutschen Männer und ihre Feinde. Carl Schmitt – ein deutsches Schicksal zwischen Männerbund und Matriarchatsmythos*. Frankfurt/M, Fischer, 1997.
- 25 A nácizmus modernitásáról lásd Karlheinz Weißmann: Nationalsozialismus und Moderne. In Karlheinz Weißmann: *Alles, was recht(s) ist. Ideen, Köpfe und Perspektiven der politischen Rechten*. Graz, Leopold Stocker Verlag, 2000, 225–241.
- 26 Mind az 1932-es, mind az 1933-as választásokon a náci párt sokkal jobban szerepelt a protestáns északi, mint a katolikus déli vidékeken. Ennek oka egyrészt az, hogy a katolikusoknak önálló pártjaik (Zentrum, Bayerische Volkspartei) voltak, másrészt a katolikusok – ellentétben a konzervatív protestáns polgársággal és északi parasztsággal – nem utasították el teljesen a weimari rendszert: a Zentrum része is volt a szociáldemokratákból (SPD) és balliberálisokból (Deutsche Demokratische Partei, később Deutsche Staatspartei) álló ún. weimari koalíciónak. Az is tény, hogy egyedül a protestánsok részéről – utalunk itt például Wilhelm Stapel munkásságára – volt kísérlet a nemzetiszocializmus teológiai megalapozására. A katolikusok – ha támogatták is tán Hitlert – Róma-hűségük okán eleve tartózkodóbbak voltak. (Igaz, maga Hitler – bár a vallásnak csak propagandajelentőséget tulajdonított – katolikus volt, sőt, még kancellári fizetéséből is rendszeresen utalta az egyházi adót a katolikus egyháznak. Többen felróják Rómának és a német katolikus egyháznak, hogy nem csak elfogadta Hitler ilyen jellegű támogatását, de a pápa sem közösi tette ki őt az egyházból.) A protestantizmus náci közeledéséről lásd az alábbi tematikus folyóiratszámot: *Protestantismus und Nationalsozialismus. Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*. 2003/4.
- 27 Vö. Christian Linder: *Der Bahnhof von Finnentrop. Eine Reise ins Carl Schmitt Land*. Berlin, Matthes & Seitz, 2008, 110–111.
- 28 József Attila: *A bűn*
- 29 A II. világháború után csak egyszer közölték újra – mégpedig franciául – ezt a botrányos előadást – egy francia folyóirat Schmitt-ellenes hadjáratának felvezető etapjaként –: Carl Schmitt: *La science allemande du droit dans sa lutte contre l’esprit juif*. Trad. Mira Köller és Dominique Séglard. *Cités*, 2003/2, 173–180.
- 30 Eine peinliche Ehrenrettung. *Das Schwarze Korps*. 3. Dezember 1936, 14, Es wird immer noch peinlicher! *Das Schwarze Korps*, 10. Dezember 1936, 2.
- 31 Schmitt 2002, 62.
- 32 Schmitt 2002, 77–78.
- 33 Schmitt 2002, 77.
- 34 Schmitt 2002, 91.
- 35 A három jegyzőkönyvet szintén jelen sorok szerzője fordította magyarra – megjelenése az *Ex Captivitate Salus* kötetében várható.
- 36 Schmitt 2002, 89.